

Forord

Det har vært mitt privilegium å arbeide som bibellærer det meste av livet. Tidlig opplevde jeg at profetstoffet i Det gamle testamentet grep meg, og gjennom årene har jeg lest profetbøkene mange ganger. Hver gang har de talt til meg, og både trøstet og utfordret meg. Det har ført til at jeg har undervist om og forkynt fra disse bøkene en rekke ganger.

Som rektor på Bibelskolen i Grimstad i årene 1982–1991 skrev jeg et lite hefte om profetene til hjelp i undervisningen. Det har i mange år ropt på en omarbeidelse og utvidelse. Takket være koronapandemien fikk jeg plutselig tid til å gjøre dette. Siktet med denne boken er at den skal gi den troende og tenkende bibelleser hjelp til å forstå bakgrunnen for profetenes forkynnelse og til å gripe deres budskap og se dets aktualitet i dagens situasjon.

Grimstad, sommeren 2021

Kurt Hjemdal

Kapittel 1

Profetismen i Israel I

A Profetenes rolle i Israels historie

Prester og konger

Beretningen om Israels utgang av Egypt og paktslutningen ved Sinai er selve grunnfortellingen i Det gamle testamentet. Første Mosebok avsluttes med fortellingen om Josef som ble en stor mann i Egypt, og som hentet faren sin Jakob og brødrene sine og deres familier til Egypt. Der slo de seg ned, og etter hvert som årene gikk, ble de mange. Da lang tid var gått, kom det en farao som ikke kjente til Josef og bakgrunnen for at Jakob og sønnene var kommet til Egypt (2 Mos 1,8). Han gjorde de innvandrede hebreerne til slaver og brukte dem i sine store byggeprosjekter (2 Mos 1,11). Det innebar et tungt trykk og store lidelser, og det toppet seg da farao av frykt for opprør bød at alle hebreernes guttebarn skulle drepes (2 Mos 1,15–22).

Skriket som da steg opp fra slavene til deres fedres Gud, fikk svar. Gud husket sine løfter til Abraham, Isak og Jakob og grep inn (2 Mos 3,6–8). Han reiste opp en frelser og leder, Moses, som på Guds kall gikk til farao og ba om at slavefolket måtte få forlate Egypt. Selv om farao i første omgang avviste Moses' bønn, endte det med at han ble nødt til å la slavene gå. Påskenenatten gikk Guds domsengel gjennom landet og slo egypterne, slik at etterkommerne etter Jakob og hans sønner kunne dra ut av landet (2 Mos 12,31).

Snart etter så det ut som om de som var vandret ut av Egypt og så vidt hadde rukket å smake på friheten, igjen skulle bli ført tilbake

til trelldommen da farao og hans hær innhentet dem ved Sivhavet (Rødehavet) (2 Mos 14). Men igjen grep Gud inn og frelste dem. På havets bunn vandret de til frihet uten at farao og egypterhæren var i stand til å stanse dem. Selv gikk egypterne til grunne i bølgene (2 Mos 14,26–28).

Fremme ved Sinai fikk folket et overveldende møte med Gud. Han talte til dem og forkynte at han hadde utvalgt dem til å være hans folk framfor alle andre folk på jorden (2 Mos 19,4–6). Han sluttet pakt med dem og lovet at han ville være deres Gud, og at de skulle være hans folk. I de ti budordene ga han dem sine grunnleggende paktskrav, og det første av dem slo fast: «Du skal ikke ha andre guder enn meg» (2 Mos 20,3). Herren alene skulle være deres Gud, og de skulle med hele livet tjene og lyde ham. De skulle ikke dyrke gudene til nabofolkene og ikke vandre på deres veier. Bare i lydigheten mot Gud og hans bud kunne de bevares i et rett forhold til ham som hadde utvalgt dem (5 Mos 5,32–33. 28,1–20).

Som en del av loven Gud ga Israel ved Sinai, rakte han dem et «nådemiddel» som kunne gjenopprette forholdet til Gud om noen syndet og var ulydige mot budene hans. På det hellige stedet, den helligdommen han ga dem beskjed om å reise midt i Israels leir, ville han møte dem (2 Mos 29). Der skulle den hellige tjenesten, preste-tjenesten, være en soningstjeneste der prestene ved å bære fram de ofrene Gud foreskrev, skulle tilveiebringe soning for Israels synder (3 Mos 16). Prestene skulle også undervise folket i Herrens vilje slik at de kunne bevares i lydighet til Herren. Prestetjenesten var gitt til Aron og hans sønner. Den gikk i arv fra far til sønn.

Da israelittene omsider var på plass i landet Gud hadde lovet dem, varte det ikke lenge før de krevde å få en konge over seg slik nabofolkene hadde det (1 Sam 8). Gud sa ja til det under forutsetning av at kongen skulle være hans tjener og herske over folket på hans vegne og etter hans vilje. Etter at den første kongen, Saul, hadde sviktet sin oppgave, utvalgte Gud gjetergutten David fra Betlehem til å være konge over folket sitt (1 Sam 16). Han ga David løfte om at kongedømmet skulle bli i hans ætt (2 Sam 7,12–16).

Etter som årene gikk, viste det seg imidlertid at både prestedømmet og kongedømmet sviktet Herrens vilje. I stedet for å underordne seg under Herren, tok kongene seg til rette og ville herske uten å være bundet til Israels Gud. Også prestene sviktet og lot seg bruke av kongene for deres formål (Am 7,10–17). De ble tjenere for en religionsblanding der Israel nok ville tjene Herren, men samtidig ønsket å dyrke avgudene som landets opprinnelige innbyggere hadde dyrket. De forsøkte å halte til begge sider, slik profeten Elia anklaget dem for (1 Kong 18,21).

En dynamisk tjeneste

I denne situasjonen og på denne bakgrunnen kalte Herren profeter til tjeneste for seg. De forkynte Herrens vilje og utfordret kongene, prestene og folket til omvendelse og lydighet mot Ham som hadde frelst dem og sluttet pakt med dem. I motsetning til både prestedømmet og kongedømmet som gikk i arv fra far til sønn, var profettjenesten ikke arvelig. Hver enkelt av profetene ble kalt direkte av Herren selv til tjenesten de ble pålagt. Og denne tjenesten ble ikke overført fra far til sønn. Profetene representerer slik et dynamisk element i Israels liv med Gud i motsetning til prestens og kongens faste embeter.

Profetene var ikke geniale religiøse personligheter som brakte noe helt nytt, slik tidligere forskning har hevdet. Deres oppgave var på paktens grunn å føre konge og folk tilbake til lydigheten mot Herren. Bare slik kunne Israel bli bevart som Herrens folk. Profeten Jeremia sa det slik: «Så sier Herren: Still dere på veiene og se! Spør etter de gamle stiene, etter veien til det gode! Gå på den, så skal dere finne hvile for deres liv» (Jer 6,16).

Det skjedde at folket bøyde seg for profetenes forkynnelse og vendte om (1 Kong 18,39). Noen av kongene og prestene innordnet seg under Herrens vilje og fremmet den i folket slik Kongebøkene beretter. Men i det lange løp viste det seg at flertallet av lederne og folket ikke ønsket å lyde Herren. De valgte sin egen vei i opprør mot Guds vilje. Det førte til at profetene måtte forkynne Herrens

dom over et troløst folk. Fortsatt var håpet at folket skulle høre profetenes kall, forstå alvoret og vende om før dommen kom, men det gikk ikke slik. Folket avviste profetenes inntrengende kall og forherdet seg overfor Guds tiltale. Til sist var det ikke lenger håp om at dommen kunne unngås.

Med dyp smerte måtte profetene forkynne for sitt eget folk at det var uten fremtid. Og når falske profeter trøstet folket med at de hadde Guds tempel i sin midte, at Gud hadde lovet å bo i tempelet til evig tid, og at det derfor ville gå bra, måtte de sanne profetene angripe denne falske trøsten og ta den fra tilhørerne sine. På grunn av folkets ulydighet hadde Gud vendt seg fra dem. Ja, ikke bare det. Han hadde vendt seg mot dem.

Profetene måtte forkynne at de hærene som i disse årene angrep Israel og Juda – assyrerhæren og senere babylonerhæren – var Herrens domsredskaper som utførte det han hadde sendt dem til. Ingen kunne lenger hjelpe Israel. Undergangen var viss. I beretningen om sin kallelse gjengir profeten Jeremia det Herren sa til ham om makten i ordet Gud ga ham å forkynne: «Så sa Herren til meg: Nå legger jeg mine ord i din munn. Se, jeg setter deg i dag over folk og riker til å rykke opp og rive ned, til å ødelegge og knuse» (Jer 1,9–10). Når de fiendtlige hærene angrep Israel, var det ikke tilfeldig. Det var Gud som satte i verk det han hadde talt gjennom sine profeter.

Et virksomt ord

Historien viste Israel at Guds ord aldri er et tomt ord. Det virker hva det sier. Det ordet Gud talte gjennom Jeremia, var virkelig et ord som rykket opp og rev ned, ødela og knuste. Og profeten Jesaja sier om det ordet som han bærer fram: «Et ord har Herren sendt mot Jakob, det har slått ned i Israel» (Jes 9,8). Som lynet slår ned med fryktelig virkning, slik slår Herrens ord ned. Når israelittene ikke ville følge profetenes kall til omvendelse, fikk de erfare at Guds ord skjedde. Guds dom rammet dem med forferdelig tyngde.

I 722 f.Kr. gikk nordriket Israel til grunne. Verdensmakten Assyria var domsredskapet Herren brukte. Assyrerhæren inntok

landet, ødela hovedstaden Samaria og førte de overlevende i eksil. Tistammeriket gikk under, og flertallet av innbyggerne ble assimilert og oppslukt i landene de førtes bort til. I 597 og 586 f.Kr. var det sørriket Judas og hovedstaden Jerusalems tur. Denne gang var det babylonerhæren til kong Nebukadnesar som var domsredskap. Da den var ferdig med å innta landet og hovedstaden, lå landet, Jerusalem og Salomos praktfulle tempel i ruiner. Igjen førtes de overlevende i landflyktighet. Profetenes budskap viste seg troverdig. Gud bekreftet deres budskap i det som skjedde.

Håpets ord

I eksilet fikk de bortførte god tid til å tenke over det som hadde skjedd. Det gamle testamentet vitner om at katastrofen satte i gang en helt nødvendig refleksjon blant i hvert fall noen av judeerne som var blitt bortført i 597 og 586 f.Kr. Både de historiske bøkene fra Josva til 2. Kongebok, Klagesangene og flere av salmene i Salmenes bok viser det. Vi møter en dyp erkjennelse av synd og skyld, men også en forventning om at Gud ikke er ferdig med folket. Han kan ikke svikte sine løfter, og han er ikke bare den hellige Gud som reagerer på synd og ulydighet. Han er også den nådige og trofaste Herre som ikke gir opp sine planer.

Allerede før dommen kom, hadde profetene ikke bare forkynt Herrens dom, men også at han etter dommen ville begynne på nytt med folket og føre sin gode vilje igjennom med nye generasjoner. På Herrens vegne skrev profeten Jeremia til dem som var blitt bortført til Babylon i 597 f.Kr., elleve år før Judas undergang: «For jeg vet hvilke tanker jeg har med dere, sier Herren, fredstanker og ikke ulykkestanker. Jeg vil gi dere fremtid og håp» (Jer 29,11). Profetene måtte rykke opp og rive ned, ødelegge og knuse, men også bygge og plante (Jer 1,10).

I Jesajabokens annen del (Jes 40–55), det som ofte omtales som Trøsteboken, sier Herren: «For lik regn og snø som faller fra himmelen og ikke vender tilbake dit før de har vannet jorden, gjort den fruktbar og fått den til å spire, gitt såkorn til den som skal så,

og brød til den som skal spise, slik er mitt ord som går ut av min munn: Det vender ikke tomt tilbake til meg, men gjør det jeg vil og fullfører det jeg sender det til» (Jes 55,10–11).

Slik domsordets budskap gikk i oppfyllelse, gikk også løftene i oppfyllelse. Guds ord gjennom profetene bekreftet sin virkekraft. I 536 f.Kr. dro de første av de bortførte judeerne (judeer: jøde) tilbake til det landet Gud hadde lovet fedrene. Der begynte de å bygge landet, Jerusalem og et nytt tempel. Guds historie med folket gikk videre, og igjen hadde profetene en sentral rolle å spille. Profetene Haggai og Sakarja kalte folket til å bygge tempelet og Jerusalem, og de lyktes i å vekke folket til handling. Også siste del av Jesajaboken (Jes 56–66) og profeten Malaki har viktige budskap i denne delen av folkets historie. Sammen med de profetene som forkynte før og under eksilet i Babylon, varsler de en fremtid som strekker seg langt utover det Israel så langt har opplevd.

Profetene varsler en ny pakt (Jer 31,31–33) og en ny David (Jes 11,1; Jer 23,5). Gud skal gi folket sitt en rettferdig konge som skal bringe frelse og fremtid (Jes 9,2–7). Han skal gi det en ny prestetjeneste som bærer fram et offer med veldige følger. I et merkelig syn synger den såkalte Trøsteprofeten om Herrens tjener som etter den største fornedrelse skal opphøyes over alle (Jes 52,13–53,12). Han forkynner at tjenerens lidelse skal ha dyp mening: «Men han ble såret for våre lovbrudd, knust for våre synder. Straffen lå på ham, vi fikk fred, ved hans sår ble vi helbredet» (Jes 53,5).

Den samme profeten forkynner også at den frelsen som kommer, ikke bare skal være for Israel, men for alle folkeslag (Jes 42,1. 49,6). Gud er ikke bare Israels Gud, han er alle folkeslags Gud, og han skal bringe fred til hele jorden (Jes 2,2–4). Ja, han skal skape en ny himmel og en ny jord (Jes 65,17).

Disse profetordene danner bakgrunnen for det budskapet som møter oss i Det nye testamentet. Når døperen Johannes og Jesus trer fram, oppfyller de profetordene i Det gamle testamentet. Johannes er forløperen som er varslet, og Jesus er den lovede frelserkonge som gir seg selv for å frelse de fortapte. Han kommer med frelse til

Israel, men også til alle folkeslagene (Matt 28,19). Jesu lidelse, død og oppstandelse under påskefesten i Jerusalem og Åndens komme på pinsedag er alt sammen oppfyllelse av det profetene hadde forkynt. Og fra pinsedag av er profetordet på vei mot sin endelige oppfyllelse. Slik det var lovet, satte Guds Ånd Guds folk i gang med å forkynne evangeliet til jordens ender. Det profetiske ordet bekreftet sin gyldighet og sin kraft, og fortsatt er det virksomt, nå to tusen år etter påske og pinse. Det skal det være like til det når sin endelige oppfyllelse ved Jesu gjenkomst og den store nyskapelsen som Gud da vil sette i verk.

B Hva kjennetegner en profet?

Ordet 'profet' er opprinnelig gresk og kommer av et verb som betyr å forutsi eller forkynne. Det tilsvarende hebraiske ordet, *nabi*, kommer av verb som betyr å rope, forkynne eller meddele. Profetene er utropere eller forkynnere. Men med det er lite sagt om hva de bibelske profetene er. Det avgjørende er ikke at de forkynner, men hva de forkynner, budskapet deres.

Fire forhold karakteriserer profetene i Det gamle testamentet. For det første var de kalt direkte av Gud. For det andre mottok de sitt budskap fra Gud selv. For det tredje var de tro mot budskapet de mottok, slik at det er dét de bærer fram, uansett tilhørernes reaksjon. For det fjerde gikk det de forkynnte, i oppfyllelse.

Kalt av Gud

Som nevnt over, var profetkallet ikke arvelig. Den sanne profet trådte ikke fram på eget initiativ, men alene fordi Gud hadde kalt ham. Flere av profetskriftene beretter om hvordan Herrens kall kom til profeten (se Jes 6,1–8; Jer 1,1–10; Esek 1–3; Am 7,14–15; 1 Sam 3,1–14). Omstendighetene var forskjellige, men felles for kallsopplevelsene var at de som ble kalt, ikke kunne unndra seg. Noen forsøkte å unnskyld seg fra å gå inn under kallet (2 Mos 3–4; Jer 1,6),

men Gud aksepterte ikke deres unnskyldning. De måtte gå. Når Herren talte, var det ingen vei forbi (Am 3,8; Jer 20,9).

Selve kallelsen hadde i flere tilfeller en slik karakter at den ble bestemmende for hele profetens tjeneste og budskap. Møtet med den hellige og nådige Gud som Jesaja opplevde (Jes 6,1–8), møter oss igjen i profetens budskap. Hosea opplevde kjærlighetens smerte da Gud kalte ham til å ekte en horkvinne (Hos 1,2), og få har som han forkynt Guds kjærlighets smerte i møte med et ulydig og svi-kefullt gudsfolk.

Som en del av kallsopplevelsen ga Gud profeten budskapet han skulle gå med. Jeremia opplevde at Herren rørte ved munnen hans og sa: «Nå legger jeg mine ord i din munn» (Jer 1,9). Esekiel så en hånd med en bokrull som var rakt ut imot ham, og han fikk beskjed om å spise bokrullen (Esek 2,9–3,3). Slik ville gudsordet inntas og bli ett med ham. Også Jesaja fikk beskjed om hva han skulle si til folket sitt (Jes 6,9). Gud ga budskap, og han utrustet profeten med sin Ånd (2 Kong 2,9; Mika 3,8; Jes 61,1). Både Jeremia og Esekiel fikk løfte om at Gud ville være med dem og gi dem den styrken de trengte for å kunne stå i tjenesten i møte med et folk som avviste budskapet deres (Jer 1,8 og 17–19; Esek 3,8–9). Gud tok ansvar for dem han kalte, og han lovet å gå med dem.

Med budskap fra Gud

Den sanne profet var kalt av Gud, og han trådte fram bare med det budskapet Gud ga ham. Det betyr at han var åpenbaringsbærer. Når han talte det Gud ga ham å si, var hans ord Guds ord. Gud selv talte gjennom ham. Det er karakteristisk for profetene at de innledet sin tale med å si: *Herrens ord kom til meg* (Jer 1,4). Eller: *Herren sa til meg* (Jes 8,1). Det ga og gir budskapet en enorm autoritet. Med rette kunne de si: «Så sier Herren» (Am 1,3). Ofte gikk Herren og hans profet i ett, som for eksempel i Jesaja 7,10. Det fremgår tydelig av sammenhengen at det er profeten Jesaja som taler (se 7,3–4). Men i 7,10 blir profeten «borte», og det heter: «Herren talte igjen til Ahas.» Hvordan talte han? Gjennom profeten Jesaja naturligvis.

Det betyr at slik mennesker forholdt seg til profetens ord, slik forholdt de seg til Gud. Å avvise det profeten sa, var å avvise Herren selv. I Lukas 10,16 sier Jesus til disiplene sine: «Den som hører dere, hører meg, og den som forkaster dere, forkaster meg.» Det samme gjelder profetene og deres forkynnelse i den gamle pakt. De bar ikke fram sine egne tanker om Gud, men talte det ordet Herren ga dem, Guds ord.

Tro mot Herren uansett

Det tredje kjennetegn på den sanne profeten var at han forkynnte det Gud ga ham å si. Han mottok budskap fra Gud, og han bar det fram uansett om det var populært eller ikke. Han spurte ikke hva folket ønsket eller likte, men gikk med det han hadde fått. Det betyr ikke at han var en robot eller en talemaskin. Profeten Jeremia lar oss se hvordan han forsøker å slippe å rope ut det ordet han vet vil skape vanskeligheter for ham: «Jeg sa: 'Jeg vil ikke tenke på ham. Aldri mer skal jeg tale i hans navn.' Da var det som om det brant en ild i mitt hjerte. Den var innestengt i knoklene mine. Jeg strevde for å stå imot, men jeg greide det ikke» (Jer 20,9).

Profeten var sterkt berørt av situasjonen. Han visste at det Gud hadde gitt ham, vil provosere tilhørerne. Men han måtte tale det han hadde fått, om det så måtte ut via ribbeina. Han kunne ikke svikte den Gud som hadde kalt ham til tjeneste.

Budskapet går i oppfyllelse

Profetene har uten tvil tenkt over hvor og når de skulle bære fram det budskapet de har fått. De var som sagt ikke roboter, men levende mennesker med vilje, forstand og personlighet. Men når de først talte, var det ordet Gud hadde gitt dem, de talte. Og dette ordet ble bekreftet ved at det gikk i oppfyllelse.

Også falske profeter talte, men deres ord var tomme og ble ikke oppfylt. Ved en anledning bar profeten Jeremia et åk på nakken som tegn på det som ventet innbyggerne i Juda og Jerusalem hvis de ikke omvendte seg til Herren. Han varslet fangenskapet i Babylon.

Da kom en profet ved navn Hananja, og i folkets nærvær brøt han i stykker åket som Jeremia bar, og forkynte: «Så sier Herren over herskarene, Israels Gud: Jeg bryter åket til kongen av Babel. Før to år er gått, fører jeg tilbake til dette stedet alt utstyr fra Herrens hus som Babel-kongen Nebukadnesar tok herfra og førte til Babel» (Jer 28,2–3 og 10).

Jeremia svarte stillferdig: «Amen! Måtte Herren gjøre slik! Måtte Herren oppfylle de ordene du profeterer.» Men han føyde til: «Når en profet profeterer fred, må ordet til profeten gå i oppfyllelse for at en kan vite at han virkelig er en profet som Herren har sendt» (Jer 28,6–9). Og Hananjas ord gikk ikke i oppfyllelse. I stedet rantes han av Herrens dom, og før året var omme var han død (28,17).

I motsetning til det Hananja profeterte, gikk ordet Jeremia hadde talt, i oppfyllelse. Guds dom ramte Juda og Jerusalem, og folket ble ført i eksil i Babylon. Der måtte de bære det åket Jeremia varslet. Den sanne profets ord ble bekreftet ved at det gikk i oppfyllelse.

Til samtale:

1. Hva skiller profetene fra prestene og kongene i Israel?
2. Hva er det som gjør et menneske til profet?
3. Hvor får profetene sitt budskap fra?
4. Hva kjennetegner profetenes forkynnelse?
5. Hva betyr profetordet i Israels historie?